Mujeres indígenas, soberanía alimentaria y sostenibilidad: participación-acción para la transformación del medio rural en la Sierra Norte y Costa de Oaxaca[1]

Mabel Gracia Arnaiz

L'estudi es localitza en comunitats rurals indígenes i afromexicanes de l'estat d'Oaxaca. En concret, es treballa en vuit comunitats: quatre de la Sierra Norte, que pertanyen a grups indígenes mixes i zapoteques (Laxopa i Yahuío, de la regió zapoteca, i Jayacaxtepec i Yacochi, de la mixe), i quatre de la Costa (Chacalapa, La Luz, Charco Redondo i Palma Sola), on conviuen, a més, població mestissa i indígena del grup xatí i afromexicans. La difícil situació socioeconòmica, política i sanitària de la població d'Oaxaca va ser un dels motius pels quals l'INNSZ va començar a treballar en aquesta zona fa més de vint anys i va crear, per arrelar el projecte a escala local, el Centro de Capacitación Integral para Promotores Comunitarios (CECIPROC).

La proposta del CECIPROC, de caràcter multidisciplinari, experimental i interinstitucional, té com a objectiu crear un model de capacitació integral en diverses àrees: salut comunitària, sobirania alimentària, educació per la igualtat de gènere i organització comunitària, i emmarca la seva acció en la concepció de l'estratègia d'atenció primària de la salut (APS) i el desenvolupament rural sostenible. Entre els seus objectius, a més de disminuir els índexs de desnutrició infantil, mortalitat i malalties més comunes associades a la pobresa crònica, hi ha impulsar projectes d'autogestió dirigits, principalment, a grups de dones; generar processos de sensibilització i organització per promoure la participació en diversos nivells de governança, i desenvolupar un sistema de gestió de recursos comunitaris que promogui les oportunitats i capacitats culturals, garanteixi la disminució de la seva dependència financera externa i optimitzi els mitjans materials, financers i humans disponibles.

1. En aquest projecte participen la URV (Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social) i l'INNSZ (Instituto Nacional de Ciencias Médicas y Nutrición Salvador Zubirán) i ha estat convocat pel programa PCI-Iberoamérica (AECID). Col·laboren l'AECID, la URV Solidària, CECIPROC i INNSZ. Els investigadors principals són Mabel Gracia (URV) i Sara Pérez-Gil (INNSZ) i compta amb 15 investigadors.

Després de crear el 2009 una xarxa de cooperació científica entre l'INNSZ i la Universitat Rovira i Virgili, mitjançant una Acció complementària (C/016689/08) dins del Programa PCI-Iberomèrica (AECID), el 2010 vam iniciar un projecte conjunt de recerca en vuit comunitats rurals d'Oaxaca (A/023613/09). L'experiència compartida per ambdós equips ha motivat la decisió de seguir treballant en la consolidació d'aquesta xarxa interuniversitària sobre sobirania alimentària, gènere i desenvolupament sostenible. La finalitat principal d'aquesta col·laboració és, d'una banda, contribuir que dones indígenes i afromexicanes d'Oaxaca trobin recursos per sortir de la pobresa crònica i millorin el seu estat de salut i el de les seves famílies, mitjançant la creació o consolidació de formes específiques i estables d'apoderament. També es pretén esbrinar si les accions dels diversos programes d'intervenció que es duen a terme a Oaxaca, incloent-hi els desenvolupats per l'INNSZ, s'adeqüen als interessos i necessitats particulars de les comunitats de la Sierra i de la Costa. Se'n vol valorar la incidència i coordinació, així com les estimacions que els agents socials en fan.

Tots dos equips creiem que per millorar l'eficàcia de les intervencions s'ha de partir, necessàriament, d'una aproximació integradora. La recerca en curs corrobora la necessitat d'aplicar un enfocament transdisciplinari –en aquest cas social, biomèdic i ecològic– a l'hora d'abordar qüestions complexes que, tot i que afecten diferencialment la salut dels grups socials, tenen l'origen en factors socioeconòmics microestructurals i macroestructurals. Volem conèixer quin és l'impacte que aquests programes tenen en la vida quotidiana, si funcionen de forma coordinada o si, contràriament, determinades accions d'emancipació demanen una participació de les dones que suposen un augment de les responsabilitats i del treball diari sense cap contraprestació social, econòmica o política.